

יומן עמדות | אייר תשע"ז | מאי 2017

יואב שורק

בין חמישים לשבעים

מתוך חגיגות היובל לאיחוד ירושלים, במציאות של יציבות ושגשוג, נדרש מבט אל המנהיגות של הדור הבא

מלחמת ששת הימים הפכה את מדינת ישראל ממדינה-בדרך למדינה של קבע; מניסיון מחרף-נפש של פליטים למדינה יציבה, שהיוותה תשתית לבנייתה של מעצמה אזורית. הניצחון המזהיר וההתרחבות הטריטוריאלית הולידו במדינת ישראל ביטחון קיומי שלא היה כאן קודם לכן, והביאו אותה למעמד בינלאומי חדש, לא רק בגלל שינוי משוואת הכוח אלא גם בגלל הממד התיאולוגי: גם לפני כן הייתה שיבת היהודים לציון אירוע בעל

מלחמת ששת הימים, שבגליון זה אנו מציינים לה יובל שנים, מופיעה בשיח שלנו בעיקר כמקורה של ההתרחבות הטריטוריאלית אל הגולן ואל סיני ובייחוד אל יהודה, שומרון וירושלים, וכמקורה של המחלוקת העמוקה המטרידה את החברה הישראלית כבר שנים רבות. אבל המתבונן בהיסטוריה של מדינת ישראל יכיר בנקל כי ראיית המלחמה דרך מנסרה זו היא ראייה מצומצמת המחמיצה, אולי במכוון, את ערכה האמתי, ערך מכונן והיסטורי.

יומרות תנ"כיות, אבל כעת הוא נדמה לא עוד כיומרה אלא כנס גלוי ואיתן. מכאן נולדה תנועה של עלייה, מארצות הרווחה ובהמשך מברית המועצות; התרחבות גדולה של המשק; וגם תחילתה של השלמה ערבית גם מבית (בחיפה חדלו לחכות לצבא ההצלה הערבי) וגם מחוץ, למרות הלאוים המפורסמים של ח'רטום. מלחמת ששת הימים הייתה, במידה רבה, השלמתה של מלחמת הקוממיות. זו הראשונה הייתה אחיזה הרואית של טובע בקצה רפסודה; רק האחרונה הביאה אותו להתיישב עליה באמת, ולהצטרף בכך כראוי למשפחת העמים, כספינה של ממש שדגל ישראל מתנוסס מעליה.

חמישים שנה מאוחר יותר, אחרי עוד מלחמות ועוד עלייה ועוד מהפכים חברתיים ופוליטיים, מדינת ישראל נמצאת במקום שקשה היה לדמיין – גם במוצאי המלחמה היא. מהלירה חסרת הערך עברנו לשקל החזק מדי, מהעולם השלישי ללב העולם "הראשון", ומחברה מגויסת, מזיעה וסגפנית לחברה מגוונת, ממוזגת ויצירתית שאנשים בה מאריכים ימים בתנאים מעולים. נעשתה כאן – הפעם בלי מלחמה – קפיצת מדרגה נוספת, שהיא תולדה של שלל תהליכים חברתיים וכלכליים, מקומיים וגלובליים; אבל היא גם נרשמת במידה לא מעטה לזכות מנהיגותו המושמצת של בנימין נתניהו. השילוב בין ביטחון לא מתנצל ביחס לזכויותיה של ישראל ופיקוחן נטול אשליות (ויש שיאמרו גם קיפודי ונטול חזון) בזירה המדינית לבין מהפכה (אטית והפכפכה, אך מתמדת) בזירה הכלכלית, ובעיקר היציבות של סדר היום הזה בעשור האחרון, אחראים במידה רבה לנסיקתה של ישראל כמדינה משגשגת ומתקדמת במלאת חמישים שנה

להשלמת מלחמת קוממיותה.

אלא שמנהיגות זו עצמה, כנראה, מעיבה על תמונת העתיד של מדינת ישראל. ההתנהלות השלטונית במדינת ישראל סובלת הן מחוסר יכולת לקיים דיון ציבורי מעמיק וענייני, הן מהיעדרה של אלטרנטיבה שלטונית ומנהיגותית לבנימין נתניהו. אולי באשמת התקשורת, אבל בוודאי לא רק באשמתה, הגענו למצב שבו יש דיון ציבורי נרחב על השיח סביב דוח המבקר במבצע צוק איתן, אך אין שום דיון ציבורי על המסקנות עצמן; דומני שלמרות רעש תקשורתי ארוך, רק מתי מעט יודעים אם המבצע היה הצלחה או מחדל, ומי אחראי להם. דיון ענייני – כזה שאינו עסוק בשאלות של קרדיט אלא בתוכן – התנהל, אם בכלל, בשוליים. וזו רק דוגמה: הקיטוב הפוליטי ורמת השיח הנמוכה יוצרים מציאות שבה קשה להפיק לקחים, להסיק מסקנות ולתקן. הדברים נעשים בדרגים הפקידותיים, אבל כמעט שלא בדרגים הפוליטיים. הבעיה השנייה, היעדרה של אלטרנטיבה שלטונית, משלימה את התמונה המדאיגה לגבי עתיד ההובלה של מדינת ישראל. טבעי שמנהיגים חוששים ממתחרים ומדכאים אותם; אך המדינה, שהמנהיג הנוכחי כה דואג לה, תשלם על המדבר המנהיגותי הזה במטבע קשה. יצירת דיון ציבורי ראוי ולבלובן של אלטרנטיבות שלטוניות הם מן האתגרים המרכזיים של ישראל לקראת יובלה ה-70.

כאמור, חלק נכבד מגיליון זה מוקדש למלאת חמישים שנה למלחמת ששת הימים, ובמיוחד לחג איחודה של ירושלים. אגב איסוף החומר נתקלנו, בין השאר, בתמונה המופיעה כאן, שבה ממשלת

ביקור ממלכתי בסמל ישראל. נשיא מלאווי, מלווה באנשי משרד החוץ,
מבקר בהר הבית: מאי 1968. צילום: משה מילנר, לע"מ

על קביעת עובדות בהר בתחילה, ובהמשך – ככל שהתעצם הנרטיב הפלסטיני סביב רחבת החר – גם נסוגה יותר ויותר מריבונות בו, אפילו במחיר פגיעה שיטתית ומתמשכת בחופש הפולחן.

אלא שאת הביקור הממלכתי בהר לא החליף ביקור בכותל – אלא דווקא ביקור ביד ושם, סמל הסבל היהודי, מוסד הממוקם בהר הרצל, שנתקדש בשנות החלוקה של העיר כתחליף ממלכתי-חילוני להר המוריה. הבחירה לנעוץ את מהותה של מדינת היהודים בסבל השואה ולא בחדוות השיבה אל הארץ היא כנראה ביטוי לבעיה עמוקה בתודעה הציבורית שלנו, המהדהדת כבר מאז, ואשר קיבלה ביטוי מזוקק בניסוחו של אפרים קישון – "סליחה שניצחנו". יובל שנים אחרי המלחמה ההיא, הגיע הזמן לחזור אל המלים שנתחברו בצפת כשרק התנוצץ ריחה של תקומה וגאולה באפם של מקובלי המאה ה־20: "התנערי, מעפר קומי; לבשי בגדי תפארתך, עמי".

יואב שורק

ישראל מביאה דיפלומטים מחו"ל לסייר על הר הבית – חודשים מעטים אחרי סיום הקרבות בעיר. הר הבית הוא ללא ספק המקום החשוב ביותר בירושלים, עיר שחשיבותה הבינלאומית נעוצה בחשיבותה ההיסטורית-דתית, ואך טבעי הוא שממשלת ישראל תראה בו את המקום להביא אליו אורחים נכבדים. זו הייתה מן הסתם גם הזדמנות ראויה להתנאות בחופש הפולחן שישאל תמיד הצטיינה בו, כתמונת ראי להפרה השיטתית של הסכמי חופש הגישה למקומות הקדושים בידי הממלכה ההאשמית ב-19 שנות שלטונה בעיר.

באותם ימים, הר הבית היה כמובן מקום קדוש למוסלמים, אך לא סמל לאומני-פלסטיני. גם בשנות שלטונה של ירדן באל-אקצא לא נהרו אליה המוסלמים; את העלייה לרגל עשו ברחבי המדינה ההאשמית-פלסטינית, כרגיל, אל מכה שבמדבר ערב. ישראל, בצעד שישאל הראל מכנה כאן "בכייה לדורות", ויתרה

עמיעד כהן

ניפגש בעירייה

שאלות הזהות הניצבות לפני החברה הישראלית יוכלו ליהנות מהדיאלוג הממשי המתרחש בשלטון המקומי

מאז ייסודה של המדינה עמד הביטחון במרכז סדר היום הלאומי שלה, בליבת התקציב ובבסיס האתוס. והנה, לשמחתנו הרבה, אך לצערנו במחיר גבוה מאוד, קריסת

מצבה של מדינת ישראל בשנים האחרונות הוא מציאות חדשה ומורכבת, המביאה עמה אתגרים חדשים. זאת, דווקא כיוון שהוא מעולם לא היה טוב יותר.

באירופה, שפל באבטלה ועלייה בשכר. עוד נכוננו למדינת ישראל מדרגות רבות לעלות בתחום הכלכלי-חברתי, ועם זאת השקפה כללית מלמדת שהמצב טוב ומשתפר.

המציאות החיובית הזאת מזמנת לחברה הישראלית אתגרים חדשים. במהלך 69 שנות קיומה של ישראל, ביסוד הלכידות הלאומית עמדה תחושת ההכרח והניסיון "לפתור את בעיית היהודים" – מהבחינה הביטחונית או הכלכלית. את השיח הציבורי העסיקו המאבקים עם מדינות ערב, אש"ף, חמאס או חיזבאללה, לצד האתגרים הכלכליים הקיומיים: מהצנע אחרי קום המדינה ועד האינפלציה של שנות השמונים. מאמץ לאומי רחב הושקע בקליטת גלי עלייה מאירופה, מארצות ערב ומברית המועצות – אך גם הוא נכלל במסגרת פרויקט ההתנעה הראשוני, לצד פריסת התשתיות הפיזיות. כיום, לאחר שמשמיות אלו הושלמו בעיקרן, אנו חשים שהגיע הזמן להתמקד בנושאים אחרים: עלינו לברר כיצד יוכלו רעיונות, ערכים וזהות – ולא זיכרון השואה או האיום הביטחוני – להוות מצע לאחדות האומה. תמיד מחמם את הלב לראות את עם ישראל כולו מתגייס לתמוך בחיילים במבצעים צבאיים; אולם זוהי דוגמה ללכידות מהסוג הישן, הנטועה בעולם המושגים השלילי של הכורח. אנו נדרשים ליצור לכידות חדשה, המחליפה את הכורח במהות.

בעיניי, האתגרים המהותיים גדולים ומורכבים מהאתגרים הקיומיים שעמדנו מולם בעבר. שאלות כמו המתח בין שמירת הזהות הלאומית לבין היחס למיעוטים, או צביונה היהודי של המדינה, אינן פשוטות כלל ועיקר. בתקופה האחרונה עלו לתודעה

המדינות הערביות סביבנו שחררה את מדינת ישראל מעול האיומים האסטרטגיים המשמעותיים. בהחלט עוד תיתכנה התנגשויות עם חיזבאללה בצפון או עם חמאס בדרום, אבל במידה שצה"ל יפעיל את מלוא יכולותיו, אין בכוחם של יריבים אלו להיות איום אסטרטגי. המציאות היא שכיום במרחב הרלוונטי אין צבא היכול להתמודד עם צה"ל.

הקמת מדינה פלסטינית אינה עומדת ברצינות על הפרק, ובמקביל איום הטרור נוטרל כמעט לחלוטין. למרות הניסיונות החוזרים ונשנים להבעיר את השטח ולחולל אינתיפאדה, הציבור הפלסטיני הרחב אינו שש להצטרף. ציבור זה אינו אוהב את מדינת ישראל, בזה אין ספק; אבל כפי שמתואר בהמשך גיליון זה, מחלחלת בתוכו ההבנה כי מדינת ישראל היא עובדה קיימת שאינה בת שינוי. יתרה מזאת: כאשר הרוב הפלסטיני הדומם מפנה את מבטו מזרחה וצופה במתרחש סביבו במזרח התיכון, או מערבה לרצועת עזה, הוא מעדיף לא להתרחק יותר מדי מהשלטון הישראלי היציב והבטוח. יציבות זו בזירה הפלסטינית מאפשרת ניהול סטטוס קוו סביר ולטווח ארוך, בלי צורך להידחק למהלכים בהולים ודרמטיים. המעוניינים לייצר תחושת דחיפות הם דווקא מובילי השמאל הישראלי, אשר לצד המנהיגות הפוליטית הפלסטינית חוששים שיישאר חסרי תעסוקה ומקורות מימון.

גם בתחום הכלכלי מדינת ישראל נמצאת במצב חסר תקדים. קשה להפריז בחשיבות הנתונים הכלכליים החיוביים שאנו עדים להם בתקופה האחרונה, וביניהם ירידה ביחס חוב-תוצר, עלייה עקבית בתמ"ג תוך התקרבות למספרים של המדינות החזקות

כופה עלינו למצוא דרכי פתרון לשביעות רצון הרוב. הסיבה לכך פשוטה: כאשר מאן דהוא מתווכח עם שכניו, בידיעה כי למחר בבוקר הוא צריך לקום ליד אותם שכנים בדיוק, טבע המציאות דוחק בו להגיע לפשרה ולמצוא פתרונות בני קיימא.

העצמת השלטון המקומי ומתן סמכויות לקביעת סטטוס קוו בתחומי יאפשרו לפתח דינמיקה של פתרונות, מתוך כבוד למציאות ומרחק טבעי מהקצנה. יתרה מכך; בשלב מאוחר יותר, צבר הפתרונות שיפותחו ברשויות המקומיות השונות ייצרו שוק גמיש של רעיונות שיזינו זה את זה.

העברת מוקד הדיון לרשויות המקומיות לא תפתור את בעיותינו החברתיות ככמטה קסם; אולם כוחה בחיבור לאנשים ולמציאות, ובסופו של דבר היא עשויה להוביל לבניית זהות לאומית דינמית ועמוקה, מתוך תחושת שותפות ואחריות אמיתית של כל תושב.

אנו רגילים להניח לנבחרי הציבורי בכנסת ובממשלה לעסוק בבעיותינו ולנסות למצוא להן פתרונות. אני מבקש להפוך את הפירמידה: עלינו לסגל הרגלים של קבלת אחריות אורחית – בראש ובראשונה בסוגיות הקרובות לפתח ביתנו במרחב העירוני. אין לי ספק שהתנסות זו, אם תבוצע נכון ובשום שכל, תעמיק גם את קבלת האחריות האישית על תהליכים לאומיים.

הציבורית נושאים קונפליקטואליים רבים נוספים: מדיניות גיוס הנשים לצבא, מאבקים בעניין נישואים אזרחיים, ההתמודדות הנמשכת בסוגיית מהגרי העבודה, חיבור יהדות התפוצות למדינת ישראל ועוד ועוד – ואפשר לצפות כי שאלות כאלו ושכמותן ימשיכו לצוף ועם הזמן יהפכו קשות ומורכבות יותר. ללא הידרשות נכונה הן עתידות לפלג את העם בצורה חריפה, תוך הגברת הניסיון הכוחני של כל צד לכפות את דעתו על הצד השני. ניסיונו של הנשיא ריבלין להתמודד עם סוגיות מסוג זה ב"נאום השבטים" נבחן בביקורתיות בגיליון הקודם של "השילוח", אולם עצם הניסיון ראוי לשבח, מכיוון שהוא נובע מהכרה זהה באתגר הגדול הבא של מדינת ישראל.

תוצאות התהליכים החברתיים הללו אינן ידועות לנו, ובמידה רבה גם אין לנו שליטה עליהם. אך ישנה דרך שבה ניתן להשפיע – לפחות באופן מוגבל – על נתיב השיח ובכך על תוצאותיו. זהו הנתיב המקומי.

כאשר באים לעסוק בשאלות מהותיות – אך גם מבקשים ליישם אותן "בשטח" – יש לוותר על ההתרכזות ברובד הלאומי. השיח ברמה הלאומית נוטה להתמקד בעקרונות מופשטים, ולא בדרכים פרקטיות למימושם, ועל כן הוא עקר ומתסכל. אני מציע "להוריד" את שדה הדיון מדרגה אחת, אל המרחב העירוני המנוהל בידי השלטון המקומי. בשדה הזה, על אף המורכבות והפערים השוררים בין הצדדים, המציאות

עמיעד כהן

המקומיים האחרים

כשההיסטוריה תובעת מאירופה להגן על עצמה מפני זרים, היהודים - שבעבר נרדפו כזרים - נכנסים למבוכה

מאזורי השוליים האלו. העיירה מנטון בגבולה הדרום-מזרחי של צרפת נושקת לים מדרום ולהרי האלפים מצפון. מקום פסטורלי ונעים, קרוב מאוד לאיטליה, שממנה נוהר הזרם האנושי של המהגרים והפליטים מערבה וצפונה, אל עבר המדינות החזקות של האיחוד. שם, בתחנת הרכבת הראשונה שלאחר הגבול, חווינו אירוע שדבר לא הכין אותנו אליו.

כמה דקות לפני בואה המתוכנן של הרכבת עצרה בתחנה רכבת אחרת. לנו נאמר שאין לעלות עליה, אך כעשרה שוטרים צרפתיים חמורי סבר שחיכו על הרציף עלו על הקרונות השונים. הם סרקו במהירות את הרכבת והורידו ממנה כמה מן הנוסעים עם מטענם. הקריטריון היה ברור: צבע העור. כל מי שצבע עורו היה כהה מספיק הורד מן הרכבת מהר ובלי שאלות. רק לאחר מכן, על הרציף, כשהרכבת כבר דוהרת הלאה, נבדקו המסמכים והתעודות בקפדנות.

צפייה בפעולת שיטור כזו בעת עמידה על אדמה אירופית היא חוויה מוזרה. לפני שיכולתי לחשוב ברצינות על האילוצים והכורח האמתיים שהובילו למדיניות הזו, עלה בגרוני מחנק. רכבות, קרונות וסלקציות הן מילים שמעוררות חלחלה בלא-מודע הקולקטיבי היהודי שלנו. הכל התנהל ביעילות, בבנאליות ובקשיחות לא-אישית. זכותו של איש לא קופחה והכול התנהל

נהג המונית שהסיע אותנו לנמל התעופה שארל דה-גול בפריז היה אדיב כנדרש, הצרפתית שלו הייתה מושלמת והוא שתק והתרכז בכביש רוב הנסיעה מן הרובע התשיעי של העיר עד אחד הצמתים המרכזיים בכביש הטבעת המקיף את הכרך הענק. בעת שעצרנו ברמזור האדום התקרב למכונית בחצי-ריצה אדם לבוש בלואים עם מה שנראה כדרכונים רבים בידו. בתחילה חשבתי שהוא מנסה למכור לנו משהו. הנהג פתח את החלון והזר התחיל לצעוק ולהתחנן בשפה הערבית המוכרת מן הלבנט. הדרכונים שבידו היו דרכוני הסוריים. הוא הציגם כהוכחה להיותו פליט הבורח מן המלחמה הקשה, וביקש תרומה. ניכר היה שאיננו שולט בצרפתית, אך הערבית שבפיו הייתה דווקא מובנת לנהג המונית שלנו. הלה שוחח איתו בקצרה, ונראה שלא היה מרוצה מהמפגש הפתאומי עם שפת המדינה שהוא או הוריו השאירו מאחור. הוא זרק לו אירו או שניים וסגר את החלון.

בירת צרפת, בניגוד למה שמקובל לחשוב לעתים בישראל, איננה מקום שבו נראים זרים רבים ברחובות. הם מתרכזים, כמו בישראל, בשכונות השוליים או בפרברים רחוקים, מקומות שהם אקס-טריטוריה בשביל אנשי המעמד הגבוה, אנשי האקדמיה וקובעי המדיניות.

חודשים ספורים קודם לכן שהינו באחד

כחוק. ייתכן מאוד שהנוסעים הנוספים שעמדו ברציף לא חשו זעזוע כלשהו; לנו, על כל פנים, נדרשה שעה ארוכה להשתחרר מן המחשבות.

* * *

הסערה הפוקדת את המזרח התיכון והתקדמותה באלפי נחילים מערבה היא עובדה ידועה. הברקזיט הבריטי, ניצחונו של דונלד טראמפ והתחזקותה של מארין לה-פן הם כנראה רק ההתחלה. בהולנד מתחזק הימין הקשה, ואפילו בגרמניה, מחוללת החורבן העולמי אך לפני שבעים שנה, גובר כוחה של מפלגת הימין האנטישמית "אלטרנטיבה לגרמניה" והיא עשויה להגדיל בהרבה את ייצוגה בפרלמנט.

כל הזרמים הללו מעמידים את יהודי העולם בפני סערה ייחודית להם. האינטואיציות הבסיסיות ביותר מביאות אותם לידי סתירה. מחד גיסא, יהודים רבים, השייכים בדרך כלל למעמדות הבינוניים-גבוהים, חשים צורך לגונן על לאומיותם האירופית, במיוחד לאור הזהות הערבית-מוסלמית של רוב הפליטים. הללו הם הזר האולטימטיבי: זרים לאירופה המערבית, זרים ליהודי היודע היטב כמה אכלה בדורות האחרונים חרבם של בני ישמעאל באחיו היושבים בציון.

מאיך גיסא, כפי שהגדיר זאת יפה רבה של בריטניה והמושבות אפרים מירוויס, "היהודים תמיד ידעו, ואם לא ידעו אז חשו, כי כאשר נמתחים מחדש גבולות ה'אני' וה'אחר' הרי שבסופו של דבר גדולים סיכוייהם למצוא את עצמם דווקא בצד 'האחר'". לדבריו, זה השיעור שמלמדת אותנו ההיסטוריה היהודית בגלות. אינסטינקטים של הישרדות שפותחו במאות

רבות של שנות רדיפה וסבל אינם מאפשרים ליהודי בגולה להצטרף בלב שלם לצד הסוגר ומגביה החומות.

בהמשכה של הדרשה שנשא הרב מירוויס בבית הכנסת הגדול באדינבורו בשבת פרשת כי תצא בשנה שעברה הוא ניסה למצוא פתרון לסתירה הקיומית הזו. פתרונו של הרב מבריטניה היה מופת לתקינות פוליטית, המבוסס על הזהות הדתית כפתרון. הוא קרא בלהט לחזק את חומות הדת והאמונה, ובו בזמן להיות גומלי חסד, נדיבים ומתקני עולם. כך, טען, נוכל לשמור על ייחודנו וגם להיות פתוחים ומועילים לחברה שאנו חיים בה. כל זה אולי אפשרי בקהילות המקומיות ובמדינות שטרם נשטפו בזרם הנוודים מן המזרח. אך ככל שבעיית הפליטים תחריף תידחק אירופה אל הקיר, וכל פתרון שיימצא, בכל הטווח שבין הצפת רחובות אירופה בפליטים לבין ליקוטם מקרונות הרכבות, יעמיד את יהודיה בפני מציאות בלתי-אפשרית.

שורש הבעיה עמוק והוא נעוץ בהצלחתו של פרויקט התשתית של האנטישמיות המודרנית. היהודים, שהיו ועודם חלק בלתי נפרד מהרקמה האזרחית של מדינותיהם באירופה; שהם ממחוללי התרבות המקומית ולא מהמאיימים עליה; שבאתוס הפנימי שלהם מונח כבוד עמוק למדינה שהם חיים בתוכה – נתפסים בכל זאת, לעתים גם בעיני עצמם, כ"אחרים", בעיקר אחרי שהפכו ל'אחרים' בתהליך ארוך ומכאיב של הדרה והרחקה, כליאה והשמדה.

ה'אחרות' הזו, האמתית או המדומיינת, אינה מאפשרת ליהודים האירופים לתמוך במפלגות או תנועות המעלות את הגנת הלאום מפני זרים על ראש שמחתן. כל

האם תיתכן תנועת המונים שתדע לשמור על הגבולות בלי לפנות נגד היהודים? האם אירופה תדע להגן על עצמה ועל לאומיותה, בלי לחזור (כלשון שירו של יהודה ויזן על אירופה, בעמ' 32 בספרו תקנות שכנגד) "לְעִשׂוֹת אֶת מֶה שְׁכַבֵּר עֲשָׂתָה, וְהִיא יוֹדַעַת שֶׁהִיא יוֹדַעַת לְעִשׂוֹת"?

עוד לא יקבלו מפלגות הזרם-המרכזי על עצמן את האתגר הקשה של האיזון בין הגנה על המולדת לבין שמירה על אנושיות פשוטה, יגדל עוד כוחם של מגני הלאומיות והלאומנות החדשים, מגנים הנדרשים, מכורה שאין לגנותו, לזנוח את התקינות הפוליטית ולראות את כל מי שאינו בן המקום מדורות כ'אחר'.

יצחק מור

תהלה פרידמן

הכול מתחיל בירושלים

אי אפשר לקחת מירושלים את השגב הלאומי, אבל עתידה של העיר תלוי בטיפוחם של הירושלמים הממשיים ובהכלת שונותם

קסם וגעגועים: געגועים אל העתיד.

עברנו בה שנות פיגועים אימות, אוטובוסים מתפוצצים, בתי קפה ששממו מאין יושב. מייעטנו לצאת מהבית אבל נשארנו בעיר. כשתמו אלה, עברנו שנות הקצנה חרדית משתוללת בהנהגת ראש עיר ששם לו למטרה (כפי שהסביר בראיון פרידה ב"יתד נאמן") לשנות את אופיין של שכונות העיר ולהדיר מהן את תושביהם הקודמים לטובת האוכלוסייה שהוא חפץ ביקרה. ונשארנו בעיר.

אלא שהיינו במיעוט.

חברים שלנו עזבו את העיר בהמוניהם. הדתיים עזבו לבתים גדולים בפרברי יהודה ובנימין, חמש דקות מירושלים, שם יכלו לגור עם אנשים כמוהם ולשלם פחות ארנונה. החילונים עזבו בתחושה שהעיר

עשר שנים שאני פעילה חברתית בירושלים. שותפה להקמה ולהובלה של שתי תנועות ועשרות יוזמות חברתיות שכולן עניינן חיזוקה של ירושלים כלבו של העם היהודי וכעיר המציגה דגם ייחודי ליחסים בין קבוצות שונות החיות בה, דגם שאני ושותפי לדרך מכנים "קהילה של קהילות".

יצאתי לדרך מתוך אהבה גדולה, וחרדה גדולה לא פחות.

בגיל 18 הגעתי אליה ללמוד תורה. נדרשו לי ארבע דקות להתאהב בה. היא הייתה מעניינת, היא הייתה מטורפת, היא הייתה הפוכה לחלוטין מהמקום הבורגני וההומוגני שבו גדלתי באזור המרכז. המפגש בין חדש לישן ובין שמים לארץ נכח באוויר ויצר תרבות יהודית תוססת ומחדשת. היה בה כובד, אבל גם משמעות. בעיקר, היה בה

שאי אפשר להגזים בחומרתה.

עוד ידעתי כי ירושלים היא הקדימון לישראל כולה. הן מבחינה דמוגרפית (תופעות המוכרות מהדמוגרפיה הירושלמית מתגלות בדמוגרפיה של כיתות א' בישראל כולה), הן מבחינה מהותית. ירושלים מהווה מעין תרכיז למתחים החברתיים המאפיינים את ישראל כולה, והניסיון הוכיח שתהליכי עומק המתרחשים בעיר מפעפעים אחר כך לשאר הארץ. 'גוש אמונים' ו'שלוש עכשיו', הפנתרים השחורים ותנועת ש"ס יוכיחו.

* * *

לפני כעשור החליפה העשייה את הדאגה. קבוצה קטנה של אנשים שעוד לא הכירו זה את זה התחילה לדבר על העיר בשפה אחרת. היינו חילונים ודתיים וכל מה שבאמצע (ובירושלים יש הרבה באמצע); שמאלנים וימנים, עולים וותיקים. לא היה לנו כמעט דבר במשותף מלבד אהבה גדולה ודאגה גדולה עוד יותר לעתיד העיר.

התחלנו להגיד בקול שירושלים היא העיר של העתיד ולא של העבר; שהמגוון האנושי שלה אינו מטרד אלא נקודת חוזק ועושר: זה מה שהופך אותה למעניינת ואפילו מגניבה. טענו שיש לה בשורה לישראל ולעולם כולו, ושנוצרים בה חיבורים שלא נוצרים בשום מקום אחר, והם הפתח לתקווה. הפנינו זרקור להתרחשויות נסתרות מהעין, והראינו כיצד הזהות המקומית והאהבה לעיר יכולות להיות מכנה משותף; ושאפילו עצם היותם של אנשים מאמינים יכולה להיות מכנה משותף ביניהם, אף כי אמונותיהם מתנגשות תדיר.

האמת היא שדמיינו. דיברנו אמונה ולא מציאות. יצרנו שפה. חלמנו אותה בקול.

מקיאה אותם ושהם לא רצויים בה, ועברו לגור במודיעין או בתל-אביב. עם אנשים כמוהם. אחת לחודש קראנו ב"הארץ" מאמר שקרא להכיר כבר בתל-אביב כבירת ישראל, או שהציע להניח למטורפי ירושלים להילחם זה בזה ולאפשר לרוב הישראלי הנורמלי לחיות את חייו הנורמליים במישור החוף. עם עזיבתה של האוכלוסייה החזקה הידרדר מצבה הכלכלי של העיר והלך, וההידרדרות עצמה הביאה להמשך עזיבה.

"ירושלים אבודה", אמרו אנשים מסביבנו. "הדמוגרפיה חד-משמעית". בעיר יישארו חרדים וערבים בלבד, והחלום הציוני על ירושלים נגמר. בקרב יהדות התפוצות נשמעו קולות דומים. "אנחנו לא רצויים כאן", הם אמרו. הילדים שלנו מגיעים לכותל בשירת "עם ישראל חי" וננזפים על שירה או ריקוד מעורב. בחלק מהרחובות אנחנו סופגות יריקות וקריאות נאצה, בחלק אחר יש סכנת טרור. יותר ויותר משלחות וסיוורים העתיקו את מרכז הפעילות מירושלים לאזורים אחרים, ובכנסים יהודיים בינלאומיים לא דיברו על ירושלים כי הדבר הפך טעון מדי, פוליטי מדי.

דאגתי מאוד. ידעתי שאם רוב העם היהודי לא ירגיש מחובר לירושלים תהיה לכך השפעה חמורה על עצם היכולת לקיים מדינה יהודית בארץ ישראל. הרי אין ציונות בלי ציון. ירושלים היא תשתית הצידוק ההיסטורי להקמת המדינה, ואם רוב הציבור יחדל מלראות בה את הבירה והמרכז – בהכרח יתעמעם גם הקשר לשורשים האלו. במקביל, הניתוק של יהדות התפוצות מירושלים מורה כי העם היהודי מאבד את המרכז המשותף, השייך באופן שווה לכלל יהודי העולם. גם לכך היתה בעיניי משמעות

בשאלת אופייה של העיר, כלומר בשאלה לשם מה אנחנו זקוקים לרוב הזה.

* * *

חמישים שנה לאחר שחרור העיר, הגיע הזמן לשאול מה בעצם אנחנו רוצים, כחברה וכמדינה, שירושלים תהיה. איזה תפקיד יש לה בחיינו הלאומיים? לשם מה רוב יהודי?

אני מאמינה שלעיר שחברה לה יחדיו יש תפקיד: לחבר. לחבר אנשים זה לזה, לחבר לעבר ולעתיד ולחבר בין שמים וארץ, בין הסופי לאין-סופי.

לכן העמקת החיבור של עם ישראל לירושלים אינה מליצה מבחינתי, אלא הגדרת מטרה שממנה צריכה להיגזר מדיניות עירונית ולאומית קונקרטית. בראש ובראשונה היא דורשת לעשות מקום. לכולם. לקחת ברצינות את קביעת הגמרא ש"ירושלים לא נחלקה לשבטים", ולקדם מדיניות המביאה לידי ביטוי את האופי המגוון של שבטי ישראל. זה דורש עיצוב מרחב ציבורי המסוגל לתת ביטוי לאופנים השונים שקבוצות שונות מציינות בהם את השבת. זה דורש מתן ביטוי לכלל גוני החברה היהודית בכותל. זה דורש הגנה על אופיין של שכונות וקהילות, והגנה על יכולתן לבטא את תרבותן.

זה דורש להקפיד שהעיר תהיה אטרקטיבית ורלוונטית לכלל קבוצות החברה. זה דורש חסימת אפשרות להשתלטות מכוונת המנסה להדיר אחרים משכונת מגוריהם. תנודות גיאוגרפיות ודמוגרפיות הן דבר טבעי ואין כל בעיה בהשתנות הרכבן של שכונות, ובלבד שאין הדבר מלווה בניסיון פעיל לשנות את אופייה של השכונה ולהדיר אחרים ממנה.

בכנסים, במאמרים, בהרצאות. בשאיפה שהתודעה תכונן הוויה. וגם, כמוכן, עשינו מעשים. החלפנו שלטון עירוני, הקמנו ארגונים, ארגנו פעילויות, יצרנו חיבורים, גייסנו כספים. האמנו בה חזק.

אחרי עשר שנים של פעילות, אפשר לומר שמשהו בתודעה השתנה. ביום ירושלים – כשאת השער הקבוע ב'דיעות אחרונות', זה עם הקינות על ההתחדות או על הלכלוך, החליפה כתבת שער בוויינט על ירושלים כבירת הפלורליזם היהודי, או כשבן כספית פתח ריאיון טלוויזיוני באמירה "ירושלים היא העיר הכי מגוונת בישראל, ואולי בעולם" – ידעתי שזה הצליח. אבל לא רק בשיח אפשר לראות את השינוי, אלא גם בשטח: עשרות "קהילות צעירות" מוקמות ברחבי העיר. שמונה מכינות קדם-צבאיות קבעו בה את מושבן, יותר צעירים באים להתנדב בה לשנת-שירות, ומספר חסר תקדים של סטודנטים לומדים בה. סצנת הסטארט-אפים הירושלמית הולכת ומתפתחת, מוסדות התרבות והמורשת גדלים, השוק תוסס, אטרקציות תיירותיות חדשות נולדות. ירושלים איננה עוד הזקן האפורי שיושב בדד על ראש ההר.

שינויים רבים ומשמחים התחוללו, אך המסע רחוק מלהסתיים כי האתגרים הגדולים עדיין לפנינו. המדדים הכלכליים העירוניים קשים, והעוני במזרח העיר ובקרב הקהילה החרדית חסר תקדים. עדיין קיימת הגירה שלילית, וניסיונות הכפייה וההדרה שבו לאחרונה והרימו ראש בגיבויים הפעיל של שרי הממשלה החרדים ובחסות אדישותם וניכורם של שרי הממשלה ה"ציונים". הללו מצהירים ללא לאות על חשיבות "הרוב היהודי" בעיר, אבל הם נטולי עניין לגמרי

זה גם מחייב, כצורך מעשי, השקעת משאבים גם באיכות חייהם של תושביה הערבים של העיר. אין ולא יהיה בעיר שגשוג כאשר שליש מתושביה חיים בעוני מרוד, ללא תשתיות ועם מערכת חינוך שאינה מובילה לשיפור המצב.

כדי לקדם מדיניות כזו יש לטפח ולעודד את המנהיגות המובילה אותה ולא להמשיך לחזק את מי שמוביל כיוונים הפוכים. ויש מנהיגות כזו. כשיצאנו לדרך היינו כולנו בני הציבור הציוני/הפלורליסטי או כל כנוי אחר שמשמעותו "לא ערבי ולא חרדי" – אך עם הזמן גילינו שיש לנו שותפים גם בצדדים האחרים של העיר. נוספו אלינו פעילים חרדים המבקשים לחולל תיקונים בקהילותיהם. להקים ישיבות וסמינרים עם לימודי ליבה, להיאבק בהשקת האלימות המינית, לקדם ספורט או יצירה תרבותית, והכי חשוב – כאלה המוכנים לקחת חלק באחריות על המרחב המשותף. בהמשך נוספו גם פעילים ערבים. אחד שרוצה להקים מרכז רפואת חירום במזרח העיר, ואחרת שמסייעת לנשים להקים עסקים או ללמוד עברית. כולם כאלה המוכנים לשאת בסיון האשמות ב"נורמליזציה", ולקחת אחריות אקטיבית על החיים בעיר.

אנחנו לא דומים. לא באורח חיינו ולא בחלומותינו. אך אנו חולקים כמה הבנות משותפות ועמוקות. אנחנו מבינים שאף לא אחד מאתנו עומד להיעלם. שאנו חולקים באופן לא זמני מרחב משותף ואהוב, שישקע מטה מטה אם לא נמצא את הדרכים לחיות יחד.

האם מדובר ברוב הציבור הירושלמי? בוודאי שלא. אך גם לא מדובר במיעוט זניח. זהו השיח של קרוב מרבע מחברי מועצת העיר, וזהו גם הבסיס לשיתופי פעולה מפתיעים, חוצי מגזרים, המבוססים על אינטרסים, ועל צרכים כמו גם על עניינים משותפים שהעיר מלאה בהם.

גיוון האוכלוסייה, העובדה שחיים בירושלים ואוהבים אותה סוגים שונים כל כך של אנשים ודתות, נתפס בדרך כלל כמכשול. מכשול לשלום, מכשול ליצירת מדינה מערבית ונורמלית, מכשול להקמת בית המקדש השלישי, מכשול להגשמת החלומות השלמים והמלאים של קבוצות שונות בחברה הישראלית. אבל ירושלים היא לא הבעיה אלא הפתרון. פתרון של גם וגם. גם בירת הנצח שלנו, וגם מרכזית מאוד לעמים נוספים. גם חיבורים, וגם הכרה בשונות וטיפוחה.

במלואת חמישים שנה לשחרורה, העיר שוב בצומת דרכים. אם נמשיך להתרכז בשאלת "הרוב היהודי" ולא בדמותה הרצויה של ירושלים, אנו עלולים לגלות כי השיבה אל בורות המים, השוק והכיכר הופכת לשיבה פורמלית שערכה מוגבל.

יש דרך אחרת. יש ירושלים אחרת. לא קל לבנות אותה אבל היא אפשרית. היא כבר קיימת והיא צריכה להתרחב. זו דרך ארוכה מאד, אבל היא היחידה שאינה מובילה לשקיעתה של העיר ולהחמצת מהותה. וחוץ מזה, עם הנצח, כידוע, לא מפחד מדרך ארוכה; ואם לא בעיר הנצח, אז היכן?

תהלה פרידמן, אשת צוות ב'קולות' וב'שחרית'. בעבר יועצת של שר התפוצות נתן שרנסקי ויו"ר תנועת 'נאמני תורה ועבודה', ממייסדות 'התנועה הירושלמית' (לשעבר 'ירושלמים')

בכייה לדורות, סיבוב שני

“לכותל, לכותל!”, שעטו המצביאים והמנהיגים, מפנים עורף להר הבית ומאבדים את מפתח השליטה הלאומית, הדתית והרגשית בלבה של העיר שאוחדה זה עתה. דיווח ורטרוספקטיבה של מי שזכה להימנות עם המשחררים

כעסו של בן-גוריון הופנה בעיקר כלפי שר החוץ משה שרת. במכתב לח"כ הרצל ברגר כתב בן-גוריון: “משה הכריע בקול אחד נגד דעתי וגרם, לפי הכרתי, לבכייה לדורות”.

במונח מטלטל זה, “בכייה לדורות”, השתמש בן-גוריון, בכתב ובעל פה, פעמים נוספות, בעיקר בעשור הראשון לקיום המדינה, ואימצו אותו מנהיגים ומפקדים בני דור מלחמת השחרור. יגאל אלון, מפקד הפלמ"ח ומפקד חזית הדרום במלחמה ומנהיגי הקיבוץ המאוחד, בראשם יצחק טבנקין, הרבו אף הם להשתמש בו – גם כדי להקניט את בן-גוריון. לטענתם, אם בן-גוריון היה רוצה באמת לצאת למבצע, הוא היה יכול לכופף את דעתו, כשם שכפה אותה במקרים קודמים, בראש ובראשונה לגבי תאריך ההכרזה על הקמת המדינה. להכרזה בה' באייר התנגדו, כידוע, רבים בהנהגת היישוב, ובראשם משה שרת. אך בן-גוריון לא שעה לסכנות המדיניות והביטחוניות ואילץ את עמיתיו לקבל את הכרעתו. לצורך הכנת רשימה זו חיפשתי אם גם מנהיגי הציונות הדתית היו שותפים לתחושת ההחמצה הזו. חיפשתי ולא מצאתי. אולי משום שמשה שפירא, השר הבכיר והאיש הדומיננטי של מחנה זה, הצביע גם הוא נגד בן-גוריון בישיבה הגורלית ההיא (כמו גם נגד

... ולא תִּשְׁבוּ בְּמוֹשֵׁב לְאֲמִים בְּאֵין זֶה הַר הָהָר מִשְׁעֵן לְגִבְכֶם בְּעוֹלָם.
בְּמוֹשֵׁב לְאֲמִים יֵשֵׁב זֶה שְׁמוֹשְׁעֵן לוֹ הַרְכֶם.
... בְּלִי זֶה הַהוֹד, מִה בִּיקוּם עֲרֻכְכֶם?
טְלוּ צִפּוֹן מִן עוֹלָם וְהִיָּה – מִשְׁלָשׁ.
טְלוּ מִזְרָן מִן עוֹלָם וְהִיָּה – לֹא עוֹלָם.
יִשְׂרָאֵל בְּלִי הָהָר הוּא – לֹא יִשְׂרָאֵל.

אורי צבי גרינברג, “ישראל בלי ההר”

“בכייה לדורות”. כך, במינוח בעל עצמה חודרת בטן וצובטת לב, כינה מייסד המדינה דוד בן-גוריון את סירובה של הממשלה הזמנית לאשר את הצעתו לשחרר את מרבית חבלי יהודה ושומרון. בספר “מדינת ישראל המאוחדת” (עם עובד, 1969) מצוטט הקטע הבא מיומנו: “ביררתי עם המטה (הכללי) מהם הכוחות הדרושים להסתער על לטרון, ומשם עד צפון רמאללה ועד יריחו והירדן, כדי לשחרר... בית-לחם בדרום וכל השטח... דעת המטה היתה שיידרש שבוע ימים לסיים פעולה זו, בכוחות שיש לנו (בספטמבר 1948, ימי ההפוגה השנייה – י"ה). הבאתי הצעה זו לשיבת הממשלה ביום 48/90/62 אולם רק מיעוט בממשלה תמך בהצעתי והפעולה לא נעשתה”. תגובת מייסד המדינה הייתה: “לאאושרנו, לא היו הללו צריכים להצביע לעשות רוב הפעולות שנעשו במשך השנה”.

ההכרזה על הקמת המדינה בה' באייר, וגם נגד שחרור העיר העתיקה במלחמת ששת הימים).

כעבור 19 שנה בלבד ניתנה ההזדמנות ההיסטורית לתקן את הבכ"ה של תש"ח. אולם ממשלת ישראל, והפעם בנסיבות משופרות ללא היכר, שוב לא הבינה את גודל השעה. בשעות הראשונות של מלחמת ששת הימים, פתח חוסיין מלך ירדן בהפגזה כללית לאורך קו שביתת הנשק הארוך עם ישראל. באותה שעה כבר היה ברור, בוודאי לממשלה ולמטה הכללי, שצבא מצרים, שחיל האוויר שלו הושמד כמעט כולו על הקרקע, בדרך לתבוסה, ויש בידי ישראל די כוחות, וגם, עקב המתקפה הירדנית, גם הצדקה בינלאומית, להשלים את מה שהוחמץ בתש"ח. אולם גם ממשלה זו לא הבינה, כאמור, את מה שזימנה לה ההיסטוריה, או, אם תרצו, ההשגחה, וכלל לא העלתה בדעתה לכפר את עוון קודמתה מתש"ח. ממש ההפך מזה: תחילה, לפני שהמלך חוסיין פתח באש, ישראל הבהירה לו שמלחמה לה עם מצרים ואין לה כל כוונה לפגוע בהסכם שביתת הנשק עם ירדן. לאחר מכן, כשחוסיין תקף את ישראל, ממשלת האחדות בישראל (ועל דעת מנחם בגין שהיה חבר בה) הבטיחה לו, באמצעות ארצות הברית וגורמים נוספים, שאם יפסיק את האש, צה"ל לא יפגע בו או בממלכתו. חוסיין לא התרשם, קידם כוחות שריון ורגלים לעבר ירושלים, אזור לטרון והמשולש והמשיך בהפגזות.

רק אז – ברוב קטן – יצאנו לקרב כנגד ירדן. המטרה המוגדרת לצה"ל לא הייתה, חלילה, שחרור חבלי יהודה ושומרון, שהוחמץ בתש"ח; היעד שנקבע לצבא היה מבצעי ולא

טריטוריאלי: לפגוע בארטיילריה הירדנית ובשאר הכוחות אם יעלה הצורך, כדי שאלה לא יפגעו באוכלוסייה הישראלית. כשבמהלך הקרב הועלתה בממשלה האפשרות לכבוש – אז זו לא הייתה עדיין מילת גנאי – את העיר העתיקה, שאל שר החינוך, זלמן ארן: לאחר שנכבוש אותה, למי נחזיר אותה? משה חיים שפירא, מנהיג המפד"ל, השיב לו, ולאז דווקא בציניות, שאת העיר העתיקה אמנם לא נחזיר לירדן, אולם "לעולם" דווקא כן. האו"ם הרי קבע בהחלטת החלוקה מ-7419 שירושלים היא עיר בינלאומית, לא כן?

בפועל, כידוע, המלחמה התגלגלה – כמו גם במרחבי סיני ואחר כך בגולן – באינרציה משלה, כשהמפקדים הבכירים, שרובם לחמו בירושלים או בדרך אליה במלחמת העצמאות – ונושאים עמם את פצעי נפילת גוש עציון והעיר העתיקה ב-9481 – לוחצים להשלים את מה שהוחמץ בתש"ח ומקדימים את הממשלה במחשבה, בנועזות ובביצוע.

* * *

כותרת הדברים היא "בכ"ה לדורות". והפעם – הבכ"ה על חטא מסירת הר הבית לידי הוואקף במלחמת ששת הימים. כפי שאנסה להוכיח, זו, יותר מהבכ"ה של תש"ח, היא אכן בכ"ה לדורות. בתש"ח כלל לא כבשנו. ואילו בתשכ"ז, לאחר שכן כבשנו – ויתרנו לאסלאם, מרצוננו, ועל דעת המנהיגות הפוליטית והרבנית, על האתר הקדוש ביותר של העם היהודי.

בעשורים האחרונים, מאז שלא ניתן לעלות להר הבית ללא ליווי צמוד של אנשי וואקף, אני נמנע מלעלות אליו. אינני מוכן שאיש יכתוב לי, בוודאי לא שומרים מוסלמים

יֵאֱמָן עַל הַר הַבַּיִת וּיצִרְתָּ בְכִיָּה חֲדָשָׁה, הַפֶּעַם, הַלְוֹאֵי וְאַתְבָּדָה, לְדוֹרוֹת לֹא מַעֲטִים. כֵּן, הַשְּׁחָרוֹר וְהוֹוִיתוֹר בְּאוֹ כַמְעַט בְּדִיבּוֹר אֶחָד וּבִהַפְרָשׁ שֶׁל שְׁעוֹת סְפוּרוֹת. בְּאוֹתָן שְׁעוֹת, וְגַם בִּימֵים לֹא מַעֲטִים לְאַחַר מִכֵּן, עוֹד לֹא הִבְנִיתִי אֶת הַמְשַׁמְעוֹת הַעֲמוּקָה, הַגּוֹרְלִית, שֶׁל מִסִּירַת הַר הַבַּיִת, וּמִרְצוֹן, לְאַסְלָאֵם, וְאַתְּ הַשְּׁלֵכוֹת הַמַּעֲשֵׂה לְשַׁעֲתוֹ וְלְדוֹרוֹת הַבָּאִים. וְכִבֵּר חֲלַפּוֹ כִשְׁנֵי דוֹרוֹת מֵאוֹתוֹ אִירֹעַ.

כְּאֵמֹר, אֵינִי מֵתִימֵר לֹמֵר שֶׁבְּעֵיצוּמִם שֶׁל הָאִירֹעִים הַדְּרַמְטִיִּים הִבְנִיתִי יוֹתֵר מֵאַחֲרֵים – רַבָּנִים חֲשׁוּבִים (בְּאֵמֶת, וּבְרֹאשׁ וּבְרֹאשׁוֹנָה הֵרֵב צְבִי יְהוּדָה קוֹק וְהֵרֵב הַנְּזִיר, דוֹד כְּהֵן, הֵרֵב שְׁלֵמָה גּוֹרֵן וְרַבִּים אַחֲרֵיהֶם), מְנַהֲיִגִים פּוֹלִיטִיִּים (וּבֵהֶם רֹאשׁ הַמְּמַשְׁלָה לֹוִי אֲשֶׁכּוֹל, שֶׁר הַבֵּיטְחוֹן מִשֶׁה דִּיין, וְשֶׁר הַפְּנִים וְרֹאשׁ הַמַּפְלָגָה הַדְּתִית-לְאוֹמִית חַיִּים מִשֶׁה שְׁפִירָא), מַפְקָדִים מְהוֹלִלִים, כְּגוֹן הַרְמַטְכָּ"ל יִצְחָק רֵבִין, אֱלוֹף פִּיקוּד הַמֶּרְכָּז, עוֹזִי נֶרְקִיס (שֶׁדַּחַף בְּעֵצְמָה רַבָּה – בְּעוֹד שֶׁר הַבֵּיטְחוֹן מִתְנַגֵּד – לְשַׁחְרוֹר הָעִיר הָעֵתִיקָה), וְסִגְן הַרְמַטְכָּ"ל, הָאֱלוֹף חַיִּים בֶּרֶלֶב. אֲנִשִּׁי צָבָא אֱלֹה לְחַמּוֹ בִּירוּשָׁלַיִם, אוֹ בְּסִבִּיבְתָהּ, בְּמַלְחַמַת הַשְּׁחָרוֹר וְעֵתָה הִיוּ לְמַפְקָדִים מֶרְכָּזִיִּים בְּמַלְחַמַת שְׁשֵׁת הַיָּמִים וְקִשּׁוּרִים אִישִׁית-פִּיקוּדִית לְקֶרֶב עַל יְרוּשָׁלַיִם.

בְּדֶרֶךְ לְכִיבוּשׁ הָעִיר הָעֵתִיקָה, נֶרְקִיס וּבֶרֶלֶב צָעְדוּ אִתְּנוּ – וְהִסְתַּכְּנוּ כְּמוֹנוּ – כְּשֶׁפִּילְסְנוּ אֶת דְּרַכְנוּ מִמּוֹזִיאָן רֹקְפֶלֶר, צוּמַת מַגְדֵל הַחֲסִידָה (שֵׁם הִיוּ לָנוּ נִפְגָּעִים לֹא מַעֲטִים), דֶּרֶךְ שְׁעָרֵי הָאִירֹת וְהַשְּׁבֵטִים בּוֹאכָה הַר הַבַּיִת. כִּשֶׁהַתְּפִרְשָׁנוּ עַל הָהָר, בֶּרֶלֶב וְנֶרְקִיס נִשְׁשׁוּ אוֹתְנוּ – אֵךְ לֹא מִפְחָד הַצִּלְפִּים, שֶׁהַמְשִׁיכּוֹ לְצִלּוֹף לְפִגּוּעַ בְּנוּ, בְּעֵיקֵר מֵאוֹר הַר הַזֵּיתִים; הַשְּׁנִיִּים, כְּמוֹ כָּל הָאֲחֵרִים הָאֲחֵרִים שֶׁבָּאוּ בְּעַקְבוֹתֵיהֶם לְאַחַר שֶׁהָהָר

וְשׁוֹטְרִים יְהוּדִים הַפּוֹעֵלִים לְמַעַן אֲכִיפַת הוֹרָאוֹת הַמוֹסְלָמִים, הֵיכֵן מוֹתֵר לִי לְדֶרוֹךְ וְהֵיכֵן לֹא וְמָה מוֹתֵר לִי לְמַלְמֵל. הַר הַבַּיִת בִּיָּדִי מֵאֹז וּמִתְמִיד, אֵךְ בּוֹדָאֵי מֵאֹז דְּרַכְתִּי עֲלִיו לְרֹאשׁוֹנָה, בְּהִוִּיתִי חַיִּיל יְהוּדִי בְּצָבָא הַהִגְנָה לְיִשְׂרָאֵל בְּכ"ח בְּאִיִּיר תַּשְׁכ"ז. כָּל עוֹד לֹא אוֹכַל לְמַמַּשׁ זֹאת, וְהַדְּבַר לֹא יִתְמַמַּשׁ כִּנְרָאָה בְּתַקּוּפַת חַיִּי, רַגְלִי, בְּלִי נֶדֶר, לֹא תִדְרוֹךְ בּוֹ. הַפֶּן הַלְּאוּמִי וְהַמְדִינִי, הַכִּלְלִי-יִשְׂרָאֵלִי, הוּא הַמְדַבֵּר מִתּוֹךְ גְּרוֹנִי. הַהַחֲמִצָּה הַדְּתִית, שְׁדוּמָה שֶׁהִיא הַיּוֹם הַמְנִיעַ הַמּוֹבִיל בְּמַאֲבָק לְאַפְשֵׁר לְיְהוּדִים לְעֵלוֹת לְהָר, הִיא מְשֻׁנֵּית. אֵינִי שֵׁיִךְ כָּלֵל וְכָלֵל לְמִי שֶׁמְבַקְשִׁים לְקֶרֶב אֶת הַקֶּץ בְּאִשֶׁר לְבִנְיַת בֵּית הַמִּקְדָּשׁ, הַקֶּרֶבֶת הַקֶּרֶבֶנוֹת אוֹ כָּל רִיטוּאֵל אַחֵר. לְהִבְנִיתִי, נִיתֵן הִיָּה, וּבִכְךָ אֶתְרַכּוּ לְהֵלֵן, לְחוֹלֵל תְּפִנוּיֹת רַבּוֹת כְּדֵי שֶׁעַם יִשְׂרָאֵל יִהְיֶה הַשְּׁלִיט בְּהַר הַבַּיִת וּלְנַהוּג בּוֹ מְנַהֵג בְּעֵלוֹת, בְּכוּחַ וּבְפּוֹעֵל, גַּם מְבַחֲנִיָּה דְתִית – וְכָל זֹאת בְּלִי לְפִגּוּעַ חֲלִילָה בְּמַסְגָּדִים אוֹ בְּחוֹפֵשׁ הַפּוֹלְחֵן בָּהֶם. אוֹלָם, מִפְּנֵי חֲטָאֵי הַמְּנַהֲיִגוֹת הַדְּתִית שֶׁל אֹז, וּבְמִידָה מוֹעֵטָה יוֹתֵר גַּם זֹו שֶׁל הַיּוֹם, גְּלִינוּ שׁוֹב מֵהַר הַבַּיִת. עֲלֵיהֶם נִיתֵן לְהַחֲלִיל, כְּמוֹ גַּם עַל הַמְּנַהֲיִגוֹת הַפּוֹלִיטִית שֶׁל אֹז וְהַיּוֹם, אֶת דְּבָרֵי הָאֱלֹמוֹתִיִּים שֶׁל ח"נ בִּיאֵלִיק ב"רֹאִיתִכֶם בְּקוֹצֵר יִדְכֶם": "אֵיכָּה דִלְתֶם פְּתָאֵם, אֵיכָּה חֲדַלְתֶם יִשְׁעִי! / אֵיכָּה נִעְזַבְתֶּם בְּדָד, אֲבָדִי עֲצָה וְנִתְיָבָה". כֵּן, גַּם לְבָבִי, מֵאֹז וְעַד הַיּוֹם, סֶף דְּמַעָה.

* * *

בְּכ"ח בְּאִיִּיר תַּשְׁכ"ז הֵייתִי מְשַׁתְּפֵ-עַד זוֹטֵר, כְּחַיִּיל, בְּאַחַד הָאִירֹעִים הַגְּדוֹלִים בְּהִיסְטוֹרִיָּה הַיְהוּדִית שֶׁל כָּל הַזְּמַנִּים – שְׁחָרוֹר הַר הַבַּיִת. בְּאוֹתוֹ זְמַן מִמַּשׁ גַּם הֵייתִי עַד לְאַחַד הַמַּחְדָּלִים הַגְּדוֹלִים בְּתוֹלְדוֹת עֲמֻנוֹ: הוֹוִיתוֹר הַתּוֹדְעִתִי (וְכַנְגּוֹרַת מִכְךָ גַּם הַמַּעֲשִׂי) הַבְּלַתִּי

טוהר מכיסי ההתנגדות האחרונים, חיפשו את המורד לכותל המערבי. וכשמצאוהו, מיהרו לרדת אליו דרך שער המוגרבים. לאחר מכן ראיתם רק בתמונות המפורסמות שצולמו ליד הכותל. שם, ולא בהר הבית, נערך טקס השחרור – בספונטנית מתפרצת, בחגיגיות, בשמחה עצומה ובהתרגשות רבה.

אני בא לספר סיפור אישי המכסה שעות מעטות שבהן הייתי עד לאחד מרגעי השיא של ההיסטוריה היהודית, שהיה יכול להיות רגע של מפנה מכריע בתולדות העם. כן, בשעות הראשונות שלאחר ההשתלטות על הר הבית היה ניתן לממש בו, ולדורות רבים, את הריבונות היהודית – על כל המשתמע מכך לגבי השלכות הדתיות, הלאומיות, הביטחוניות, הפסיכולוגיות והמדיניות-בינלאומיות לעתיד הרחוק של מדינת ישראל.

ההחלטה לכבוש תחילה את הר הבית ולא את הכותל המערבי – שאליו הייתה, כמסתבר, הכמיהה האמתית – הייתה בסך הכול טקטית. חבורת הפיקוד של הצנחנים נכנסה לעיר העתיקה דרך שער האריות ולאחריה הגדודים, ששורותיהם היו די מדוללים אחרי אבדות היום הראשון לקרב. המרחק משער האריות לשער השבטים, הממוקם בתוך העיר העתיקה ומהווה שער כניסה להר הבית, הוא בן כמה מאות מטרים בלבד. הם שעטו אפוא את המרחק הקצר ובאו דרכו להר הבית. העיקוף הזה, שלא בדרך המקובלת להגיע לכותל (בעד שערי יפו, ציון והאשפות), נעשה משום שבשער השבטים, על פי הערכת המודיעין, לא הייתה צפויה התנגדות כפי שנצפתה בשערי הכניסה האחרים, המבוצרים. מכל מקום, ההר, ולא הכותל, שוחרר תחילה.

לכיבוש הר הבית אין, עד כמה שידוע לי, תיעוד צילומי משמעותי. גם צלמים בעלי חוש מיקום ומבט היסטורי, כמו דוד רובינגר שנפטר לאחרונה ומיכה בר-עם יבל"א, לא החשיבו את המעמד הזה; את המשמעות המדינית, הרגשית וההיסטורית של חזרת העם היהודי להר הבית. עובדה: גם הם, כמו גדולי האומה וחשובי הרבנים, היו על ההר בטרם ירדו לכותל הדמעות כדי להנציח את המעמד שכל עם ישראל רואה בו, מאז ועד היום, את המעמד הלאומי, ההיסטורי והדתי הקובע. שם, ב"רחבה" הצרה, צילם דוד רובינגר את התמונות שנצרכו בתודעת הנצח, במיוחד זו של שלושת הצנחנים השולחים מבט של מנצחים לעבר ההיסטוריה. אני, שהשתייכתי אמנם לכווחת הראשונים שנכנסו להר הבית, לא זכיתי להשתתף במעמד. ראשוני הכובשים נותרו אחוזי אכזבה על ההר. תפקידם להגן הגנה היקפית על היעד הכבוש מפני התקפת נגד אפשרית; כך הרי אומר התו"ל.

עוד קודם לכן, כשהסתיימה ההשתלטות על ההר, שידר מוטה גור בקשר: "תחנות תלמיד, כאן תלמיד, הר הבית בידינו, אני חוזר, הר הבית בידינו". לאחר מכן, ולמרות סכנת הצלפים, פקד מוטה על עזרא אורני, מפקד פלוגת הקשר החטיבתית, ועל אריק אכמון, הקמ"ן החטיבתית, להניף את דגל ישראל על מסגד כיפת הסלע. כשדברי מוטה שודרו ברדיו, הם הפעימו לב כל יהודי באשר הוא. הרבה דמעות שמחה ניגרו באותן שעות רצון. כשלוחמים שלחמו בסיני שמעו את השידור – שמעתי זאת מחברים אישיים – הם יצאו מהטנקים והזח"למים ורקדו הורה, גם במקומות שהאש לא ממש שככה. גם מוטה, בוודאי מוטה, היה יכול לרדת לכותל,

יורם זמוש, בן קבוצת יבנה, היה מפקד פלוגה בגדוד 17 של חטיבת צנחני המילואים 55. עם תחילת הקרבות הוא "הריח" שהחטיבה הולכת לחולל מעשה היסטורי וביקש מהמח"ט, מוטה גור, שפלוגתו תהיה פלוגת החוד שתיכנס להר הבית. מוטה הבטיח, ההבטחה כובדה, והוא היה גם זה שמאוחר יותר תלה דגל מאולתר מעל הכותל המערבי. בזיכרונותיו כותב זמוש: "יורדים בהתרגשות עוזי עילם (מג"ד 71) והחפ"ק שלו, והרב גורן ספר תורה בידו השופר באזור... הרב מוביל את הסערה ("לכותל!")... שמע ישראל... 'שהחיינו (מתנשף) וקיימנו והגיענו לזמן הזה'. קדיש וזיכור... במת ההיסטוריה מתמקמת. כאן!!!

"...הרב נסער, מתנשם, ולא מצליח לתקוע. עוזי, חצוצרן חובב, נוטל את השופר ומפליא לעשות.. בעוד הכדורים שורקים, יזם הרב גורן להביא לכותל את הרב צבי יהודה קוק ואת חותנו (של גורן, י"ה) הרב הנזיר דוד כהן. זאב פרנס, אחד הלוחמים, מתאר: "לפתע מגיח ג'פ לנדרובר (שבו השתמש הלגיון הירדני) לרחבת כיפת הסלע. מיד דרכנו את הנשקים... (בשנייה האחרונה) הבחנתי בשתי דמויות שחורות... מלפנים אחד כפוף עם כובע שחור גדול... והנה השני, אני מזהה את בני פישלר... כנראה שהוא שהביא את שני האדוקים, רבנים ישישים... אבל ככה, בתוך האש?... עדיין יורים. הג'פ עצר בקרבת השער (המוגרבים). יורדים... הרבי מקדימה נעזר ברב צבאי צעיר, והרב השני יורד בקושי. (שניהם) מתקדמים שחוחים לכיווני. לפתע, הרב שמאחור, מגודל שער וזקן פרוע... איש גבוה בחלוק כהה ארוך חוזר לג'פ, חולץ בכבדות נעלי בית כהות ומשליך אותן אל

להצטלם שם עם חייליו ולהכריז "הכותל בידינו". אך בזמן אמת דווקא הצבר תושב רחובות הבין יותר מהרבנים, המדינאים והמצביאים הבכירים ממנו את הפרופורציות הנכונות, את סדר העדיפות ההיסטורי הנכון, את המשמעות לטווח ארוך של שחרור הר הבית. רק הוא.

שעה קלה לאחר שדגל ישראל התנופף מעל להר, החלו להגיע אליו אישים שונים, ובהם מפקד ירושלים במלחמת השחרור, דוד שאלתיאל. רגליהם אמנם דרכו על ההר הבית, אך השאלה שבפיהם הייתה: 'איפה הכותל? כיצד מגיעים לכותל?' בין הראשונים שהגיעו במרוצה, בהתרגשות ובהתנשפות היו הרב שלמה גורן וחבורתו, אנשי הרבנות הצבאית. "היכן הכותל?", שאל הרב בקולו הצרוד, "היכן הכותל?" – ומיהר לרדת אליו. ושם, ולא בהר הבית, תקע בשופר. דוד רובינגר כבר היה שם כמובן (גם הוא הגיע לכותל דרך הר הבית) וצילם את שלושת הצנחנים, כמו גם את הצנחנים הבוכים. וכמובן גם את הצילום המפורסם של משה דיין, הרמטכ"ל יצחק רבין ואלוף הפיקוד עוזי נרקיס. הזיכרון ההיסטורי מאותו מעמד קיים, במידה רבה, הודות לצילומים אלה.

נחזור להר הבית. בין הבאים בשער השבטים היו, כמובן, בכירי הצבא, ובהם שר הביטחון, משה דיין, הרמטכ"ל ואלוף הפיקוד עוזי נרקיס. האחרון מספר בזיכרונותיו שמאיר שמגר, אז הפרקליט הצבאי הראשי, שהיה גם הוא עמם, הפנה את תשומת לבו של דיין לדגל המתנופף. "בהנחייתו (של דיין) הוריתי להוריד את הדגל... מראה הדגל בראש המסגד יזיק... יותר משיועיל בקביעת עובדות".

תוך הג'יפ. עכשיו הוא פונה אלינו, מזוועזע, יחף, יהודי ישיש. אני רץ לעזור לו, רק שלא ייפול לי פה... לבהלתי, הם יורדים במדרגות הצרות לכותל. הרב הגבוה הזה מתכופף פתאום, ועושה מעין פוצת"א, יורד על ארבע במדרגות, מתפלל, גונח, ודומע. האיש באקסטזה. אני מבוהל ומנסה לעזור, ואז, בקצה המדרגות, שניהם פונים אל הכותל, נצמדים אל האבן הראשונה מימין, נעמדים זקופים אל האבנים... ממש נספגים בקיר. ברחבה המולה, (אך) שניים אלה, הדמויות המיוחדות האלה, ממשיכים להיות צמודים לקיר. אף הגה. אף זיע. הרב הנזיר מרים את זרועותיו ובכפותיו הוא תומך-מחזיק את האבנים בדממה, דקות ארוכות... אני מבין ששני הרבנים האלה הם כמו נביאים מהתנ"ך. אני נדהם. עכשיו אני מבין למה הם צריכים להיות כאן... הגיעו להור הבית, רכובים על ג'יפ שלל ירדני, אמרו לי ששמותיהם הרב צבי יהודה קוק והנזיר, הרב דוד כהן".

לאחר הודעתו ההיסטורית ולאחר שקיבל דיווחם מהכוחות האחרים שהשלימו את משימותיהם בגזרות האחרות התפנה גם מוטה גור לרדת לכותל. וכך הוא מצוטט בספר "שער האריות": "בתוך הקהל הגדול רציתי לחוש חוויה פרטית...", אך היה מראה שמנע ממנו להתייחד עם חוויותיו. מבטו של גור נדד לעבר אדם שעמד מרוחק מעט מציבור הלוחמים. "לא, לא עמד... כאילו נדבק לאבנים. הוא חלק מהכותל. אבן מאבניו... מאום לא זו בו, לא הראש ולא השער, לא הגוף ולא הרגליים. שתי הידיים כפופות וכפותיהן, שטחות לרווחה, צמודות אל האבנים, כאילו רוצות לבצור בתוכן... מבעד לגופו המשותק כמעט הרגשתי את

דפיקות הלב היהודי בוקעות מבעד האבן". שעה קלה לאחר סיום כיבוש הר הבית הגיע לשער השבטים גדוד 66, הגדוד שבשורותיו לחם חנן פורת. בין שני טורי הלוחמים חלף ג'יפ שלל. חנן, לא מאמין למראה עיניו, זיהה את תלתליו של הרב הנזיר, מורו ורבו. המחזה, כך העיד ל"שער האריות", היה "לא מן העולם הזה". בסערת ההתרגשות פרץ מהשורה, רץ בכל כוחו אחרי הג'יפ כשבמוחו מהדהד הפסוק "ילך וכאריה ישאג". הוא הגיע להר הבית לפני פלוגתו, וככל הקודמים לו רץ לכותל. הנזיר והרב צבי יהודה כבר היו דבוקים אליו והוא לא ההין להפריעם.

כעבור רגעים אחדים חבר אליהם לוחם נוסף, ישראל שטיגליץ (הוא הרב ישראל אריאל, היום ראש מכון המקדש). וכך הוא מצוטט ב"שער האריות": "כולם רצו מהר הבית מבלי לדעת את הכיוון המדויק, אולם הקריאה הכללית היתה: 'אל הכותל'!... מהיכן יודע צבר צעיר שאף פעם לא היה בעיר העתיקה היכן הכותל? אבל נראה שהיתה זו משיכה טבעית אל המקום הקדוש וכולם רצו וכולם מצאו את המקום... סמוך לשער המוגרבים הזוהירו אותי: מי שעובר בשער הזה צולפים עליו... כבר היו נפגעים... אבל, האם אפשר היה לעמוד קרוב כל כך אל הכותל ולא לרוץ אליו? קפצתי במהירות דרך השער וכבר הייתי ליד הכותל. אותו כותל שזכיתי לראות בהיותי ילד... שמענו קולות רמים. זה היה הנאום של הרב גורן בפני החיילים שכבר עמדו שם.

"...לא האמנתי שאני נמצא כאן ליד הכותל הזה. אותו כותל שחייכה לנו בגעגועים רבים, ושלא ראה מחזה כזה מימיו. הוא ראה הרבה זקנים בוכים לידו, הוא ראה הרבה נשים בוכיות, אבל צעירים חובשים כובעי

דתית כאחד? ומכל החומרים הללו לא נכתבה עד היום ולו יצירה ספרותית אחת בעלת משמעות, ולא הופק סרט עלילתי, רחב יריעה, על שחרור ירושלים. אפילו לא סרט דוקומנטרי משמעותי. על מחדלי מלחמות לבנון, ובהם הבופור, נוצרו כמה וכמה סרטים. שלא לדבר על סרטי "הכיבוש" והמחסומים. בארצות הברית, באנגליה וברוסיה מופקים, עד היום, סרטים עלילתיים, פטריוטיים, על גבורת הלוחמים ואכזריות האויב הגרמני והיפני במלחמת העולם השנייה.

בשעה שהאירועים הדרמטיים הללו התרחשו בכותל, קיבלנו פקודות תזווה מהר הבית. לכותל? לא. שבנו לאחור, לעבר שער השבטים, ומשם, בואכה ויה דולורוזה. בשעה שאחרוני החיילים הירדנים שעוד לא נסוגו יורים בנו מתוך הבתים, פילסנו את דרכנו לעבר השלמת המשימה: שער שכס, שם היינו אמורים לסיים את מטרת המלחמה של החטיבה: ההשתלטות על העיר העתיקה.

באותה שעה עצמה, לאחר ששבע מהמולת הנוהרים אל הכותל, שב משה דיין להר הבית. אלה מאתנו שנלוו אליו סיפרו על רגעי השפל שהיו עדים להם: דיין פגש שם את נציגי הוואקף, שהצהירו בפניו שהם מקבלים בהכנעה את השלטון הישראלי ומבקשים שהחיילים לא יפגעו בקדושת המקום. דיין השיב להם בידידות, ואמר להם, בערבית, שלישאל אין כל רצון להחזיק בהר הבית. אתם ממשיכים להיות האחראים על ההר מבחינה אדמיניסטרטיבית, וגם מבחינת הסמכות הדתית בו, אמר להם, ואנחנו נגן עליכם. אם תשמרו על השקט ואם לא תהיה כאן אלימות, אנחנו לא נהיה כאן. המפתחות

פלדה, לבושים מדים מנומרים, מאובקים, עומדים בדמעות גיל ושמחה לידו – מחזה כזה לא ראה זה אלפיים שנה ... שמעתי חייל שעמד לידי אומר, 'שמעת, יש פה שני זקנים שהביאו לכאן'. שאלתי את עצמי, איך זה 'שני זקנים', הרי יש צליפות מסביב... ואז, כשהתקרבותי, אכן נגלו לפני שני הזקנים, מורי ורבותיי ממרכז הרב. שניהם הדורי פנים, בעניים שטופות דמעות... ואז, בבת אחת, התחלתי להבין: הדמויות הללו העסיקו אותי זמן רב...

"...מאז תחילת הכוננות היו לי אליהם שאלות רבות. כגון, מדוע יוצאים למלחמה, מה מטרת המלחמה הזאת, שהרי לצאת למלחמה ללא מטרה, ולמות ללא סיבה, זה לא מתקבל על הדעת... ניסחתי את שאלותיי במכתב שהיה מיועד אליהם. המכתב נשאר בכיס... ופתאום הם לפניי..."

"...ניגשתי אל הנזיר ואחזתי בידו ... אדם חלש למדי. התחבקנו והתנשקנו. ניגשתי לרב צבי יהודה, שכולו רטט. ליטפנו אחד את השני ... מלים לא היו. הרגשנו כאילו פעמיו של משיח מורגשות ברגע זה בכותל. בלי ספק, היה זה אחד הרגעים המקרבים פעמיו של משיח". חנן פורת, כאמור, נכח במעמד. "ישראל שטיגליץ", סיפר חנן, "נפל אפיים ארצה והחל לומר תחנון. הרב גורן אחז בעורפו, משך אותו אליו ואמר: 'הלל צריך לומר'. שטיגליץ מלמל: 'אני הייתי בין אלה שאספו את הגויות. אני לא יכול לומר הלל. אני אגיד תחנון'. הדו־שיח הסתיים ללא הבנה. הרב גורן החל בתפילת הלל... נשמעו יריות, וישי, אחד הלוחמים, הניח את כובע הפלדה שלו על ראשו של הנזיר".

האם אתם מכירים סיפור דרמטי מזה; עלילתי-היסטורי ובעל משמעות רוחנית-

הסמליים להר, שהיו אמורים להימסר לנציג הכובשים, נותרו בידי ראשי הוואקף.

* * *

אם הרצי"ה ועמו רבנים אחרים בציגונת הדתית – בעיקר תלמידיו, אנשי "מרכז הרב", היו דורשים ריבונות ושליטה בהר מיד עם שחרורו, קרוב לוודאי ששגיאתו ההיסטורית של משה דיין הייתה ניתנת לתיקון. באותן השנים כמעט ולא היה ניתן להרכיב ממשלה ללא השתתפותם של נציגי הציבור הדתי בקואליציה. ואם רבניו המוערכים של ציבור זה היו דורשים את שלטון ישראל בהר הבית כתנאי להשתתפותם בקואליציה – כפי שדרשו בתוקף, פעמים באולטימטום, דרישות בתחומים דתיים טריוויאליים – הדבר היה בריביצוע. התנאים הבינלאומיים היו אז בשלים לכך. העולם הערבי היה נתון בהלם התבוסה, ואומות העולם, עמוסות ברגשות אשם על שלא באו לעזרנו טרם המלחמה, לא היו יכולות למנוע מעמנו את השלטון בהר הבית. באותו זמן גם לא הייתה להן סיבה לכך.

למצער, היה ניתן ליצור מצב שבו מעמדנו בהר יהיה כפי שהוא במערת המכפלה. אלא שהרבנים בחרו בדרך ההפוכה. רק הרב גורן, שמאוחר יותר עמד על משמעותו של המחדל, התנער והיה לפעיל מרכזי בתחום השיבה להר הבית. אולם הממסד הרבני, בוודאי הפוליטי-דתי, עמד מנגד, אף התנכר לו. נוסף לכך, היו חסרות דמויות כמו הרב משה לוינגר ז"ל, שבהתמדה, ללא לאות ובצורת מאבק שלפעמים אפילו ותיקי גוש אמונים התביישו בה, התיש את הממשל הצבאי וליהודים ניתן מעמד מוכר – הגם

שלא שלם דיו – במערת המכפלה. אני משוכנע שלולא הוכו הרבנים בסנוורים, היה ניתן להגיע למעמד דומה, אפילו מעבר לזה, גם בהר הבית.

* * *

אסיים בציטוטים מעוררי השראה וצמרמורת כאחד מאחד שכן ראה, כן הבין – והרבה שנים מראש. כשלוש שנים לפני תחילת השואה הנוראה מכול, בשירו הנבואי "יהודה היום, יהודה מחר: משא דווי ומשא גיל" כותב אורי צבי גרינברג: "...אני שומע הרבה יללות באזני. / אני רואה הרגלים וטבוחים ובערות. // אני רואה בתי-כלא עבים, תליות – / בירושלים, בפיפו, בעכו – //... אני רואה איך הללו הולכים לתליה / ושחרית ירושלים בשעות פניהם. // ואני רואה כבר סיעת-אוירונים במחוג / על פני הר הבית חגה ביום חג. // אני רואה המוני חוגגים, עת יורים / אל נחל קדרון אלפי יריות, / כמספר שני העגות. // אני רואה הר הבית כסיני בוער / ורוכב שותת-אש בחצוצרה מחצצר. // ודגל דוד – במגדלו של דוד".

אם אלה אינם דברי נבואה, אינני יודע נבואה מהי. מותר להתרגש.

שש שנים קודם לכן, באלול תר"ץ, בשיר "באוזני ילד אספר", כתב המשורר-הנביא את האפילוג, לכאורה הסותר, לנבואת שחרור ירושלים והר הבית: "... הוא לא בא, המשיח... הוא היה כה קרוב... היה פה. ... אני שמעתי מידלג מני הר אלי הר... אך אל הר הר הבית לא בא ... הוא הגיע רק עד המבוא, רק עד סף המלכות – ושם הרוכלים מצאוהו ... ויקבלו את פניו שם... בלעג ובכחש שפתם העברית – הרוכלים! ... התעות המשיח, כמי שנחתך בסכין ...

אלו קמו עליו בסכין ותקעו בו בלב – וזנק
דקרוהו – נצחוהו אזי, הרוכלים. ... שוב
עם סכין בלבו מעל לגופיהם. אך יען בלעג
לאִלְפִים שָׁנָה... מי יודע אם לא”.

ישראל הראל כיהן כיו”ר עמותת הצנחנים משחררי ירושלים וצולחי התעלה, וערך את
הספר ‘שער האריות’ (עורך משנה: מוטה גור). היה יו”ר-מייסד של מועצת יש”ע ושל המכון
לאסטרטגיה ציונית, ועורך-מייסד של ‘זאת הארץ’ ו‘נקודה’